

XIX. YÜZYILDA EGE BÖLGESİNDE JANDARMANIN EŞKIYA İLE MÜCADELE SORUNSALI

Okan CÖMERT*

Makale Geliş Tarihi: Ağustos 2019

Makale Kabul Tarihi: Kasım 2019

Öz

EŞkiya veya eŐkiyalık teması yıllar boyunca sosyal bilimlerin ana konularından birisi olmuştur. Çeşitli bakış açıları veya farklı yaklaşımlar bu sorunsala yeni tanımlar kazandırmıştır. EŐkiyalık meselesini iç güvenlik perspektifinden tanımlamakta bu yaklaşımlardan bir tanesidir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bir iç güvenlik meselesi olarak eŐkiyalığın özellikle Ege bölgesinde 19. yüzyılda ön plana çıktığını görmekteyiz. Taşrada bir iç güvenlik kurumu olan Jandarma teşkilatı bu meseleyi bertaraf etmekte büyük bir mücadele vermiştir. Tam bu noktada bu makalenin amacı, Osmanlı Jandarmanının eşkiyalar ile mücadelesine iklim, fiziki coğrafya ve insan faktörleri temel alınarak yeni bir bakış açısı kazandırmaktır. Bu çerçevede makalede, kısaca 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun genel bir yapısı çizildikten sonra eşkiya ve eŐkiyalık terimlerinin tanımları yapılacaktır. Müteakiben Osmanlı Jandarma teşkilatının eşkiya ile mücadelede benimsediği harekât tarzı ışığında bu mücadelenin zorluklarından bahsedilecektir. Sonuç olarak 19. yüzyılda Ege bölgesinde eşkiya çetelerinin neden giderek çoğaldıklarına ve güçlendiklerine yeni bir açıklama getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, EŞkiya, Efe, Zeybek, İç Güvenlik, Jandarma, Ege Bölgesi.

IN THE XIXth CENTURY GENDARMERIE'S THE STRUGGLE PROBLEM WITH BANDITIES IN THE AEGEAN REGION

Abstract

The theme of bandits or banditry has been one of the main subjects of social sciences over the years. Various perspectives or different approaches have given new definitions to this problem. One of these approaches is to examine this problem from the internal security perspective. As a matter of internal security within the Ottoman Empire, banditry came to the fore especially in the Aegean region in the 19th century. The Gendarmerie, which is an internal security institution in the provinces, has struggled to overcome this issue. At this point, the aim of this article is to give a new perspective to the struggle of the Ottoman Gendarmerie with bandits based on climate, physical geography and human factors. In this context, after briefly drawing a general structure of the 19th century Ottoman Empire, the definitions of bandit and banditry terms will be made. Subsequently, the difficulties of this struggle will be mentioned in the light of the operation style adopted by the Ottoman Gendarmerie in

---

* Jandarma Üsteğmen, İletişim: okancomert@gmail.com, Çanakkale.

combating the bandits. As a result, a new explanation will be given as to why bandits gangs have increased and strengthened in the Aegean region in the 19th century.

Keywords: 19th Century, Bandit, Efe, Zeybek, Internal Security, Gendarmerie, Aegean Region

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu da ilk kurulduğu yıllardan itibaren devamlı olarak bir değişim ve gelişim çabası vardı. Belli bir yöntem çerçevesinde devlet geliştirilmeye ve düzenlenmeye çalışıldı. Bu gelişim sürecinde kullanılan yöntemin her zaman en iyisi olduğu düşünülürdü. Ancak savaşlarda yenilgiler başlayıp ülke genel anlamda bir başarısızlık süreci içerisine girmeye başlayınca mevcut kullanılan yöntemler eleştirilmeye başlandı. İlk başlarda özellikle askeri alanda bir eksikliğin olduğu hissedilse de ilerleyen dönemlerde toplumsal, hukuki ve siyasi alanlarda da pek çok eksiğin olduğu fark edildi. Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri 19. yüzyıla gelmeden çok öncesinde ülkenin birtakım yeniliklere ihtiyacının olduğunu farkındaydı. Ancak 19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzun yüzyılı olarak hızlı bir değişimin gerekliliğinin en üst noktada hissedildiği yüzyıl olmuştur. Bu çerçevede Osmanlı kurumları ve toplumunun temelini oluşturan gelenekleri yeni çıkarılan kanun ve nizamlarla köklü değişikliklere uğradı¹.

Avrupa'yı derinden sarsan Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkilerini 19. yüzyılda göstermeye başladı. İmparatorluk, başlangıçta bu devrimleri Avrupa'nın iç meselesi olarak karşıdan izlemekle yetindi. Ancak yıllar geçtikte bu devrimlere karşı tedbir almayan ve adaptasyonunu sağlayamayan Osmanlı İmparatorluğu, kaçınılmaz olarak devrimlerin etkisi altına girdi. Fransız Devriminin sonucu olarak ortaya çıkan ayrılıkçı milli akımlar, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde de görülmeye başladı. İmparatorluğu oluşturan milletler, kendi bağımsızlıklarını elde etmek için tek tek isyan etti. Sanayi Devrimi ile başlayan büyük bir üretim hamlesi, Osmanlı İmparatorluğunun küçük üretim tezgâhlarını yutmaya başladı. Avrupa'nın seri üretimine yetişemeyen Osmanlı sanayisi, Avrupa'ya verilen ekonomik ayrıcalıklarla birlikte bitme noktasına geldi².

---

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 6. Baskı, Osmanlı Tarihi Dizisi, İstanbul, Şubat 2008, s. 2-3.

² Donald Quataert, *The Ottoman Empire 1700-1922*, Cambridge University Press, New York, 2005, s. 31-33.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu dış politikası ile iç politikası iç içe geçmiş durumdaydı. İmparatorluğun dış politikada izlediği politika doğrudan iç politikasını etkiliyordu. Bu durumun en güzel örneklerini dönemin dominant ülkeleri ile Balkan sorunları üzerinde yaptıkları görüşmeler üzerinde görülmekteydi. İmparatorluğun iç politikası da aynı zamanda dış politika üzerinde belirleyici olabiliyordu. Bu trajik durumun en iyi örneğini Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyanında gözlemlenebiliyordu. Hem iç hem de dış ilişkilerinde giderek zayıf düşen Osmanlı yönetimi, ülke sınırlarını korumakta büyük zorluklar çekmesinin yanında, iç huzur ve güvenini sağlamak konusunda da yetersiz kalıyordu³.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bu yüzyılda ülkenin iç huzurunu bozan en önemli sorunlardan bir tanesi eşkıyalıktı. Eşkıyalar imparatorluk içerisinde çok tehlikeli bir iç güvenlik problemiydi. Bu problem Osmanlı İmparatorluğunun geniş coğrafyası dikkate alındığında özellikle Balkanlarda ve Ege bölgesinde yoğunlaşıyordu. Eşkıyalar işledikleri hırsızlık, adam kaçırma, kundaklama, cinayet, yol kesme, soygun gibi suçlarla buldukları bölgede iç güvenliği sekteye uğratiyordu. İç güvenliğin sağlanamaması nedeniyle bölgede yaşayan insanlar ya göç ediyorlar ya da buldukları bölgede evlerinden çıkmaya çekiniyorlardı. Bu durum ise bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını derinden etkiliyordu⁴.

Osmanlı İmparatorluğunun kolluk kuvvetleri eşkıya ile mücadelede zayıf kalıyordu. Özellikle önleyici kolluk önlemleri ve yöntemleri hemen hemen hiç yoktu. Önleyici olmanın yanında mevcut eşkıya çeteleri ile mücadelede kullandıkları yöntemlerde tam anlamıyla başarılı değildi. Bu yüzden eşkıyaların neden olduğu iç güvenlik problemleri Osmanlı İmparatorluğu'nda çok üst seviyelere kadar çıkmıştı. Özellikle Ege bölgesi eşkıya çetelerinin fazlasıyla faaliyet gösterdikleri bir alan haline geldi⁵. Ege bölgesinin sosyal, ekonomik, coğrafi yapısı ve iklim özellikleri eşkıya çetelerinin faaliyet gösterebilmeleri için muazzam olanaklar sağlıyordu⁶. Bu olanaklar eşkıya çetelerine fayda sağlarken onlarla mücadele eden

³ Okan Cömert, "19. Yüzyılda Ege Bölgesinde Bir İç Güvenlik Meselesi Olarak Eşkıyalık", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2019, s. 7.

⁴ Cihan Özgün, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yabancı Sermayeye Tepki: Aydın Sancağı Üzerine Bazı Tespitler", *Tarih Okulu*, Sayı IV, Yaz 2009, s. 20.

⁵ Okan Cömert 2019, s. 8.

⁶ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ağustos 2003, s. 40.

Jandarma birimlerinin hareket kabiliyetini sınırlıyordu. Bu çerçevede bölgede bulunan Jandarma kuvvetleri iç güvenliği sağlayabilmek için pek çok faktör ile aynı anda mücadele etmesi gerekiyordu.

Eşkîya, Efe, Zeybek

Eşkîyalık kavramının ne anlama geldiğine baktığımızda özünde işlenmiş bir suçtu barındırır da genel itibarıyla çok farklı oluşumların ve ilişkilerin bir birleşimi olduğunu görürüz. Eşkîya terimi efe, zeybek, haydut, levent, sekban gibi isimlerle eş anlamlı olarak kullanılabilirdi gibi yaygın bir şekilde ise yağma ve çapulculuk yapan, asayiş bozan kişiler için de kullanılır. Eşkîyalığın kısa bir tanımını yapacak olursak; eşkîyalık, zor kullanmak suretiyle münferit ya da gruplar halinde dağlarda ya da meskûn mahalde ev ve çiftlik basma, yağma, soygun, tecavüz ya da yol kesme gibi illegal eylemlerin genel adıdır, diyebiliriz⁷. Ferit Devellioğlu ise eşkîyalık terimini bedbaht, talihsiz, günahkâr, asi kelimeleri ile tanımlamıştır. Devellioğlu'nun sözlüğünde eşkîya terimi tekil bir anlamı ifade ederken, şaki kelimesi ise eşkıyanın çoğul anlamı olarak kullanılmaktadır⁸. Şaki kelimesi aynı zamanda Şemseddin Sami'nin eseri *Kamus-i Türki*'de de tanımlanmaktadır. Bu eserde bedbaht, bed faal, haylaz, habis, serkeş gibi kelimeler şaki isminin tanımlanmasında kullanılmıştır⁹. Ancak zaman içerisinde ve muhtemelen eşkıyaların en çok kullandıkları suç yöntemlerinden birisi olması nedeniyle eşkıya kelimesi, Türkçe'de yol kesen anlamına gelen kâtîu't-tarîk kelimesi ile ifade edilmiştir. Ayrıca kaynaklarda eşkıya kelimesi haydut, harâmî anlamına gelen muhârib kelimelerinin karşılığı olarak da kullanılmaktadır¹⁰.

Tüm bu terim anlamlarının yanında eşkıyalığın İslam hukukunda da ayrı bir yeri vardır. İslam hukukunda eşkıyalık fiilinin tam olarak gerçekleşebilmesi için Müslüman ülkesinde ve Müslümanlara karşı yapılmış olması gerekmektedir. Bir Müslüman şahsın gayrimüslim bir şahısa ya da gayrimüslim bir şahsın Müslüman bir şahısa işlediği suç nevi ne olursa olsun İslam hukukuna göre eşkıyalık olarak

⁷ Mehmet Yaşar Ertaş, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkîya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Ed. Osman Köse, Samsun, Mart 2009, s. 147.

⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1978, s. 1170.

⁹ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, İstanbul, 1899, s. 781.

¹⁰ Ali Bardakoğlu, "Eşkîya", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 11, İstanbul, 2013, s. 463.

tanımlanmamaktadır¹¹. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğunun Müslüman tebaasının gayrimüslim tebaa üzerinde gerçekleştirdiği suçları eşkıyalık olarak tanımlaması tamamıyla İslam hukukuna aykırıdır¹². Eşkıyalık, içinde birkaç suçu barındırabilen karma bir eylem olduğundan suçun gerçekleşmesi için fıkıh kurallarının çerçevesini çizdiği suçlardan birinin işlenmiş olması yeterlidir. Bunun için de mala veya şahsa karşı fiilen işlenmiş bir suç bulunmasa bile sadece yol emniyetinin ve kamu düzeninin ihlâl edilmesi dahi tek başına yeterli sayılmaktadır¹³.

Politik açıdan eşkıyalık kelimesinin içeriğine baktığımızda politik bir çerçevesinin olmadığını görürüz. Eşkıyalığın politik bir çerçeve kazanması ise chapterizanlık olarak tanımlanmaktadır. Eşkıyalar içinde bulunduğu toplumdaki koparak farklı bağımsız bir topluluk oluşturamazlar. Onlar sadece içinde yaşadıkları toplumun kriminal parçalarıdır. Sahip oldukları bu kriminal yapı, onların toplumdaki uzak bir yaşam sürmelerine neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eşkıyalığı toplumsal düzenin ayrımcılığına ve haksızlığına maruz kalmış ve bu yüzden mevcut düzene karşı çıkan kişilerin hareketi olarak da adlandırabiliriz¹⁴. Osmanlı İmparatorluğunda politik olan isyan hareketleri ile politik olmayan eşkıyalık hareketleri birbirinden ayrılmıştır. Eşkıyalık hareketleri yapısı gereği mevcut yönetimi değiştirme amacı asla gütmeyiz. Politik bir amaç çerçevesinde mevcut yönetim şeklini değiştirmeyi amaçlayan ve bu amaç için mevcut yönetime karşı silahlı mukavemette bulunma hareketine 'bağy' denilmektedir¹⁵.

Eşkıya terimini tanımladıktan sonra mutlaka efe ve zeybek kavramlarının da tanımlanması gerekmektedir. Çünkü eşkıyalık ve efelik kavramı birbiri ile örtüştüğünü gözlemlemekteyiz. Hatta tamamı ile benzer

---

¹¹ Ali Bardakoğlu 2013, ss. 466-469

¹² BOA, Y.PRK.DH., 1-90, H- 12.12.1302. Bu belge içerisinde İngiliz vatandaşı olan gayrimüslim Mösyö Şarno İzmir civarından eşkıya çeteleri tarafından kaçırıldığı ve adı geçen şahsın serbest bırakılması için pederinden sekiz bin lira fidye istendiğinden bahsedilmektedir. Belge de önemli olan nokta Müslüman olan Osmanlı İmparatorluğu içerisinde gayrimüslim bir kişiye karşı suç işleyen Müslüman bir kişi veya kişiler eşkıya olarak belirtilmektedir.

¹³ Ali Bardakoğlu 2013, s. 467.

¹⁴ Bünyamin Bezi, "İsyanın Sosyo-Politik Tarihselliği: Eşkıyalar, Chapterizanlar ve Teröristler", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 2, No:7, 2005, s. 100.

¹⁵ Ali Şafak, "Bağy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 2013, s. 451.

olan bir hareket tarzının iki farklı ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan tanımlamalara baktığımızda eşkıya kelimesinin negatif bir anlamda kullanıldığı ve efelik kelimesinin ise mevcut harekete pozitif bir nitelik kazandırma yönünde kullanıldığı görülmektedir. Efe sözlük anlamı ile Kamus-i Türki adlı eserde, 'Efendilikten muhaffef (kısaltılmış), Aydın bölgesinin ileri gelen zeybekleri¹⁶ tarafından ağa makamındaki zeybeklere verilmektedir' diye bir açıklama yapılmıştır¹⁷. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi zeybeklik, bir ast konumu nitelendirirken, efe kavramı ise lider pozisyonunda olan bir kişiyi bize anlatmaktadır.

Zeybek kelimesinin kökeni ve anlamı konusunda pek çok araştırmacı pek çok tanım ve görüş ortaya koymuştur. Ancak bu görüşlerin pek çoğuna baktığımızda bazı kelimelerin anlamlarına dayanarak zeybek kelimesinin kökenine varmaya yönelik zoraki yorumlanmalar olduğunu görürüz. Bu yorumlamalar içerisinde en ayakları yere basanlarından bir tanesi Ethem Oruç tarafından yapılmaktadır. Oruç'a göre Zeybek kelimesinin kökeni Anadolu'da halen daha yaygın kullanılmakta olan "Zağmak" kelimesinden gelmektedir. Zağmak, kaçmak, koşmak, seğirtmek anlamında Denizli, Çal, Sarayköy, Aydın, Buharkent, Manisa, Alaşehir yörelerinde bulunan insanlar tarafından kullanılmaktadır. Zağmak kelimesindeki -mak fiilden isim yapım ekini çıkardığımızda ve zağ kelimesine -bek ya da -bak şahıs ekini getirdiğimizde oluşan zağbek veya zağbak kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu kelime ise sürekli kaçan, belli bir mevkiye uzun süreli kalmayan, gerektiğinde saldırıya geçen ya da kendini savunma amacıyla yer değiştiren kişi anlamına gelmektedir. Zeybeklik kültüründe bulunan dağlarda yaşamak, yeri geldiğinde kaçmak yeri geldiğinde de saldırıya geçmek, asla bir yerde uzun süreli kalmamak gibi hareket tarzları, zeybek kelimesinin zaybak ya da zaybek sözcüğünden geldiğini söyleyebilmek için mantıklı bir zemin oluşturmaktadır¹⁸.

Görünüşe göre efe kelimesinin kökeni hakkında da kesin bir kanıya varmak oldukça zor. Ancak kelime kökeninin büyük bir olasılıkla Türkçe olduğu düşünülmektedir. Çünkü efe kelimesine benzer pek çok sözcük halen daha Anadolu'nun derinliklerinde kullanılmaktadır. Bunlara birkaç

¹⁶ "Zeybek kelimesini sözlükler, Batı Anadolu'da özellikle dağlık yerlerde yaşayan, iyi savaşçı, asayiş ve yolların muhafazasından sorumlu ücretli askerler olarak tanımlanmaktadır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabri Yetkin 2003, s. 53.

¹⁷ Şemsettin Sami 1899, s. 139.

¹⁸ Etem Oruç, *Atçalı Kel ve Yağdereli Sinanoğlu Efe*, Berfin Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2013, ss. 66-67.

örnek vermek istersek, aba, ağa, apa, ape, ebe, ede, eke, eme, gibi kelimeler karşımıza çıkmaktadır¹⁹.

Bu kelimelerin hepsinin anlamına baktığımızda ithaf edilen kişi ya da nesneye büyüklük ve değer katma çabasının olduğu görülmektedir. Efe sözcüğü de yukarıda sayılan diğer kelimeler gibi iki sesli bir sessiz harften oluşmaktadır ve nitelendirdiği şahısa önem verme amacı bulunmaktadır. Hem zeybek hem de efe kelimesinin kökeni ve anlamı hakkında kesin bir yargıya varılamamasının en önemli nedenlerinden bir tanesi, isyan kültürünün bir parçası olan efelik ve zeybeklik kültürünün tarihçesinin köklü olmasıdır. İlk efenin, ilk zeybeğin ne zaman isyan ettiği ve mevcut düzene ne zaman başkaldırdığı bilinmemesinden dolayı bu kelimelerin anlam içerikleri ve kökenleri hakkında da kesin ortak bir noktaya varılamayacağı düşüncesindeyim.

Jandarma'nın Eşkiya ile Mücadelesinde Harekât Tarzı

Eşkiya ile mücadele oldukça zorlu bir süreçti. Eşkiya çetelerinin ne zaman, nerede, ne yapacakları tam olarak kestirilemiyordu. Böyle bir durumda eşkiya çetelerini engellemek, takip etmek ve yakalamak kolluk kuvvetlerini oldukça zorluyordu. Bu zorlu süreç içerisinde görev yapılan bölgenin huzur ve refahını sağlayabilmek kolluk kuvvetlerinin aynı zamanda başarısının bir ölçütüydü. Bunun bilincinde olan Jandarma birlikleri eşkiya ile mücadelede tüm benliğini ortaya koyuyordu. Bu mücadele içerisinde görevini layığı ile yapmaya çalışan Jandarma kuvvetleri birtakım yöntemler geliştiriyordu. Bu yöntemleri belirlerken ve geliştirirken sadece eşkiya çeteleri bir etken olmamış aynı zamanda Ege bölgesinin coğrafi yapısı, iklim özellikleri, demografik yapısı gibi pek çok faktör de etkili olmuştu²⁰.

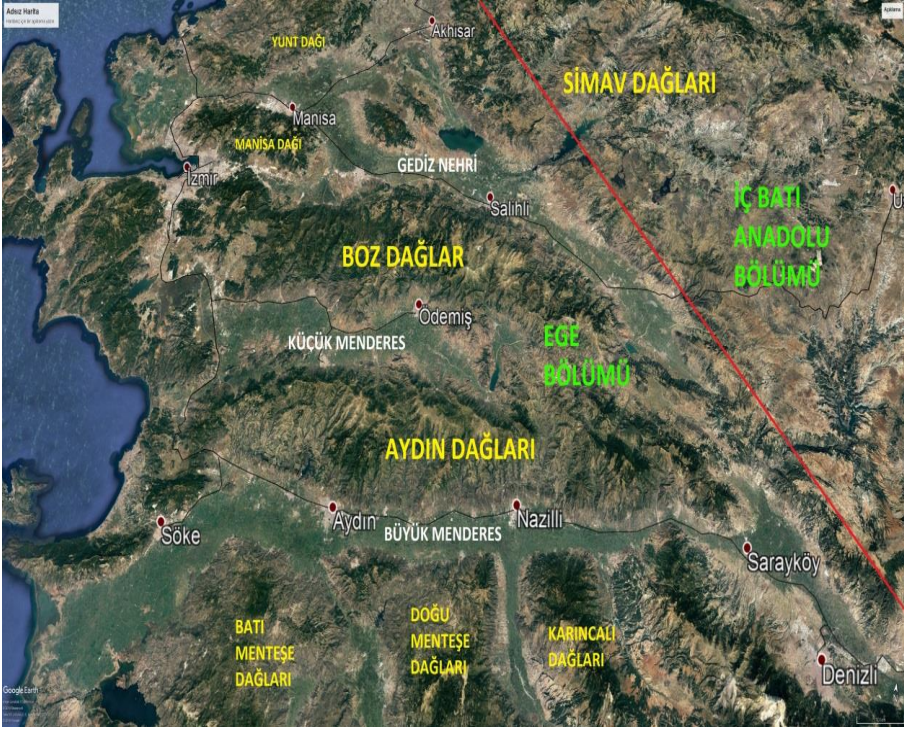
Ege bölgesinin iklim ve coğrafi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda eşkiya çetelerinin burada yoğunlaşmasına elverişli olduğu görülmektedir. Bu özellikler diğer taraftan Ege bölgesinin iç güvenliğini sağlamaya çalışan Jandarma kuvvetlerine karşı büyük engel olduğu görülür. Jandarma kuvvetlerinin eşkiya ile mücadelesinde bölgede bulunan dağlar kıyıya dik uzanmaktadır ve bu durum iklim yapısına doğrudan etki etmektedir. Ege denizinden gelen ılıman ve nemli hava iç

---

¹⁹ Ali Haydar Avcı, *Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi*, Barış Kitap, 2. Baskı, Ankara, 2012, s. 68.

²⁰ Okan Cömert 2019, s. 134.

kesimlerde uzak noktalara kadar ulaşabilmektedir. İç bölgelere kadar ulaşabilen bu ılıman iklim yapısı Ege dağlarının insan yaşamı için elverişli hale gelmesini sağlamaktadır. Şu nokta çok önemlidir ki, eşkıyalar çeteleri de en nihayetinde insanlardan oluşmaktaydı ve bu insanların dağlarda hayatlarını sürdürebilmek bir takım temel ihtiyaçları vardı. Dağlarda bulunan elverişli iklim yapısı eşkıya çetelerinin dağlardaki konforunu doğrudan etkilemekteydi ve dağlardaki kalış sürelerini artmasını sağlamaktaydı²¹.

Görsel 1'de²² de görüldüğü üzere Ege bölgesinin bu coğrafi yapısı aynı zamanda tarımsal üretimini de doğrudan etkilemekteydi. Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes nehirlerinin oluşturduğu verimli alüvyon ovalar düzenli bir tarımsal üretimin oluşmasına olanak sağlıyordu²³. Bu

²¹ Sabri Yetkin 2003, s. 40.

²² Okan Cömert 2019, s. 135.

²³ Besim Darkot, Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1995, ss. 7.

tarımsal üretim ise bölgede düzenli ekonomik bir yapının oluşmasını ve tarımsal ticaretin bu bölgede yoğunlaşmasını sağlıyordu. Tarımsal gelişim ile üretilen ürünler, kolaylıkla Ege kıyılarına ve Anadolu'nun iç bölgelerinde bulunan pazarlara ulaştırılabiliyordu. Doğal olarak oluşan bu ticaret yolu eşkıya çetelerini bu bölgeye doğru çekiyordu. Çünkü eşkıya çetelerinin varlığını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu ekonomik kaynaklar bu yol üzerinden geçen ticaret kervanlarından rahatlıkla elde edilebiliyordu²⁴.

Eşkya çetelerinin bu bölgede yoğunlaşması bölgede iç güvenliği sağlamak ile görevli bulunan Jandarma kuvvetlerine büyük görev yükliyordu. Başlangıçta bu görevden başarı ile çıkabilmek için Jandarma kuvvetleri genel olarak Jandarma subaylarının harp okulunda öğrendikleri nizami harp tekniklerini kullandılar. Ancak bu tarz bir hareket eşkıya çeteleri ile mücadelede yetersiz kalıyordu. Böyle zorlu bir arazi yapısında eşkıya çeteleri ile mücadele etmek için Jandarma birlikleri farklı bir harekât tarzı uygulama zorunluluğunu hissettiler. Eşkya çeteleri ile büyük mücadeleler sonrası edinilen tecrübeler Jandarma kuvvetlerini gayri nizami harp tekniklerini öğrenmeye ve uygulamaya itmişti²⁵.

---

²⁴ Bünyamin Bezci 2005, s. 101.

²⁵ Osmanlı ordusunun uyguladığı gayri nizami harp teknikleri konusunda Enver Paşa'nın Balkanlarda eşkıya çeteleri ile mücadelelerinin de yer aldığı anılarının işlendiği, Halil Erdoğan Cengiz, **Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2019 isimli eser incelenebilir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunda gayri nizami harp üzerine sistemli bir şekilde inceleyen Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizamî Harp Doktrini**, Hazırlayan: Ali Güneş, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016 isimli eser bu alanda oldukça önemli bir yayındır. 1909 yılına ait bir baskısı ele geçirilen ve bir Osmanlı subayı olan Ömer Fevzi Bey'in kaleme aldığı Muhafaza-i Asayişe Me'mur Zabitanın Vezaifi: Usul-i Takib-i Eşkya ve Çete Muharebeleri oldukça dikkat çekici bir çalışmadır. Bu tarihe kadar birçok ayrılıkçı hareketle ve eşkıya çeteleri ile mücadele eden Osmanlı subaylarından sadece birisi olan Ömer Fevzi Bey, edindiği tecrübeleri kaleme almaya karar vermiştir. 1909 sonrası dönemde Osmanlı askeri okullarında ders kitabı olarak okutulan bu eser içeriği itibariyle oldukça kapsamlıydı. Bu eserde muharebe sahasının analizi, istihbarat araçları ile haber elemanları, eşkıya çeşitleri ve bunlarla mücadele yöntemleri, eşkıya ile mücadele eden subaylarda bulunması gereken dayanıklılık ve sabır, eşkıya çeteleri ile mücadele edilirken kullanılması gereken taktik ve teknikler, çıkarılacak devriyeler ve keşif/gözetleme postaları, mola verildiğinde birliğin nasıl hareket etmesi gerektiği, işgal edilecek olan geçici üs bölgeleri, birliklerin gece ve gündüz yürüyüş usulleri, eşkıya takibinde arama teknikleri, tesadüf harbi, pusu çeşitleri ve pusuya karşı koyma esasları, meskun mahalde muharebe, teslim olanların muharebe sahasından çıkarılmaları, eşkıya ile mücadelede topçu ve süvari birliklerinin kullanılması gibi pek çok konu ayrıntılı

Osmanlı İmparatorluğu, 20. yüzyıl başlarına kadar savaş alanlarında edindiği gayri nizami harp tecrübelerini bir talimname ışığında diğer kuşaklara aktarılamamıştı. Balkanlar ve Ege coğrafyasında Osmanlı kolluk birimlerinin ve ordusunun eşkiya çeteleri ile mücadele ederken öğrendikleri gayri nizami harp teknikleri belli bir doktrin etrafında birleştirilemedi. Ancak dönemin askeri okullarında bu harp tekniğine karşı savaş alanlarındaki ihtiyaçtan kaynaklanan ayrı bir ilgi vardı. Örneğin, Erkan-ı Harbiye Mektebinde öğrenci iken Mustafa Kemal Atatürk'e gayri nizami harp üzerine bir ödev verilmişti. Bu durum bize gayri nizami harbin askeri okullarda bilinmesi gerekliliğinin dönemin kurmay subayları tarafından farkında olduğunu göstermektedir²⁶.

Gayri nizami harp penceresinden Osmanlı İmparatorluğu'nun Jandarma kuvvetlerinin Ege bölgesindeki eşkiyalar ile mücadelesine baktığımızda bir takım aydınlatıcı fikirler karşımıza çıkmaktadır. Eşkiya çeteleri ile nizami harp teknikleri mücadele etmenin zorluklarının farkında olan Jandarma kuvvetleri, muharebe alanında öğrendiği gayri nizami harp tekniklerini eşkiya çeteleri ile mücadelede kullanıyordu. Jandarma kuvvetlerinin uyguladıkları sızma harekâtı, pusu atma, keşif/gözetleme, haber elemanı ve kılavuz kullanma, istihbarata karşı koyma, istihbarat krokileri çıkarma, eşkiya işbirlikçilerini tespit etme, meskûn mahalde muharebe gibi pek çok eşkiya ile mücadele teknikleri gayri nizami harbin bir unsuruydu²⁷.

19. yüzyılda Ege bölgesinde Jandarma kuvvetlerinin eşkiya ile mücadelede gayri nizami harp tekniklerini en çok uyguladıkları bölgenin Aydın dağları olduğu tahmin edilebilir. Görsel 2'de²⁸ üç boyutlu olarak göstermeye çalışıldığı gibi Aydın dağları oldukça engebeli, kayalık, yer yer ormanlık alanların olduğu ve bol miktarda dere yatağına sahip bir arazi yapısı mevcuttur. Coğrafi oluşumların binlerce hatta milyonlarca yıl içerisinde meydana geldikleri düşünüldüğünde muhtemelen yüz yıl öncesinde de eşkiya çeteleri Aydın dağlarında aynı coğrafi yapı üzerinde

---

olarak işlenmiştir. Çeşitli krokilerle de desteklenen eser, subaylar tarafından anlaşılması için en kolay halini almıştır.

²⁶ Ömer Fevzi Bey 2016, ss. 23-35.

²⁷ Ömer Fevzi Bey 2016, s. 44.

²⁸ Okan Cömert 2019, s. 144.

Arazi yapısını eşkıya çetelerinin yaşam alanları çerçevesinde incelediğimizde, ormanlık alanlar ve mağara oluşumları eşkıyalar için uygun sığınaklar olacağı düşünülebilir²⁹. Ormanlık alanlar aynı zamanda eşkıya çeteleri için büyük bir gizlenme alanı haline de gelmekteydi. Eşkıya çeteleri ormanlık alanların büyük bitki örtüsü tabakasını gizleme amacıyla kullanarak istedikleri hedefe görünmeden varabilirlerdi. Dönemin Jandarma kuvvetleri buldukları yerden ancak yatay açıda gözetleme yapabiliyorlardı. Önlerine çıkan her doğal örtü eşkıyaların tespitinde kolluk kuvvetlerinin işini zorlaştırıyordu.

Jandarma kuvvetleri buna benzer bir sorunu dere yatakları içerisinden eşkıya çetelerini tespit etmekte de yaşıyor olabilir. Dere yatakları oluşumları itibarıyla dağlarda yüksek zemin ile daha alçak zemin arasında doğal bir yol görevi görür. Dönemin dağ yolları teknolojisinin çok gelişmiş olmadığı düşünüldüğünde dağları tırmanırken ve dağlardan inerken bu kurumuş dere yataklarını kullanmak oldukça mantıklı gözükmektedir. Dere yataklarından hareket eden eşkıya çeteleri, yatak kenarlarında bulunan doğal yükseltileri kullanarak etraftan görünümünü minimize ediyor olmalıydı. Bu durum ise sadece yatay açıdan bakma şansları olan takip kollularının eşkıya çetelerini tespit etmesini oldukça güçleştiriyordu.

Jandarma subayları harp okulunda aldıkları eğitim çerçevesinde arazinin muharebeyi ne ölçüde etkileyebileceğini öngörebiliyorlardı. Bu yüzden çok iyi bir harita eğitimi alıyorlardı³⁰. Aldıkları bu harita eğitimi sayesinde eşkıya çeteleri ile karşılaşılacak muhtemel muharebe sahalarının krokilerini çıkarıyorlardı³¹. Kolluk kuvvetleri Ege dağları gibi zorlu bir

²⁹ BOA, DH.ŞFR., 649-25, R- 22.10.1335. Bu belge içerisinde Sökeli Kapdan Aleko'nun Sisam Deniz'inde teşkilatlandığı dört bin Rum eşkıyanın Kuşadası ve Antalya sahiline çıkacakları haber alındığından Aydın ve havalisince tedabir-i lazıme ittihaz kılındığına ve hatta bu kuvvetle alakadar olan bir Rum çetesinin Milas ile Söke arasındaki Foça Ormanı'nda görülmesiyle takip müfrezelerinin çıkarıldığından bahsetmektedir. Görüldüğü üzere ormanlık alanlar eşkıya çeteleri için yaşam alanları olabilmektedir.

³⁰ İsmail Hakkı Demircioğlu, Ebru Demircioğlu, İnanç Genç, "Jandarma Alay Mektepleri Öğretim Programı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, s.93.

³¹ Ege bölgesinde Jandarma kuvvetlerinin kullandıkları bu krokilere arşiv gizliliği nedeniyle ulaşılamasa da, Jandarma subaylarının harp okulunda aldıkları harita eğitimi gereği olarak bu bilgilerini muharebe hazırlık aşamasında kullandıkları öngörülebilir. Bir Osmanlı subayı olan Enver Paşa'nın Balkanlar kendi elleri ile çizdiği krokiler, bu

arazide hareket etmeden önce mutlaka eşkiya çetelerinin muhtemel bulunabilecekleri noktaları bu krokilere işlemeliydi. Eşkiyaların kullanabileceği yollar, köprüler, su kaynakları, mandıralar, göçer dinlenme noktaları, meskûn mahaller mutlaka bilinmeli ve haritada anlaşılır şekilde gösterilmeliydi.

Ancak mevcut bu krokilerin bir olumsuz noktaları vardı: Hazırlanan krokiler iki boyutlu bir görsel araçtı. Krokiler iki boyutlu olması nedeniyle arazi yapısını tam olarak yansıtmıyordu. Jandarma kuvvetleri istenilen hedefe ulaşabilmek için kullanacakları yolları, köprüleri, araziye mutlaka önceden değerlendirmeliydi. Muhtemel muharebe alanını değerlendirebilmek için mutlaka araziye yakından görmek gerekiyordu. Bu durum ise bölgeyi iyi tanıyan ve tecrübeli Jandarma personelinin eşkiya takibinde mutlaka görevlendirmesi zorunluluğunu doğuruyordu³².

Tecrübeli olmayan ve bölgeyi tam olarak bilmeyen Jandarma personelinin çalıştığı bölgelerde saha kılavuzlarının kullanılması büyük önemli bir süreçti. Faaliyet gösterilecek arazide bulunan yolların ve köprülerin gidiş ve gelişlere uygun olup olmadığı, arazinin tahdit ettiği noktalarda bulunun uygun geçiş güzergahları, doğal engeller, içilebilir su kaynakları ve diğer eşkiya takibinde Jandarma kuvvetlerinin harekât kabiliyetini etkileyebilecek unsurlar ancak bölgeyi çok iyi tanıyan kılavuzlar sayesinde öğrenilebilirdi. Bu çerçevede Ege bölgesinde eşkiya takibinde Jandarma kuvvetlerine yardımcı olması için sıklıkla kılavuzlar görevlendiriliyordu³³.

Jandarma kuvvetlerinin eşkiya takibinde kılavuzları kullanma yöntemleri üzerine mevcut arazi yapısı da göz önünde bulundurulup düşünüldüğünde iki farklı kılavuz kullanma durumu ön görülmektedir. Bunlardan ilki, takip kollarının eşkiya çetesini sabit bir noktada olmasını beklendikleri durumdur. İkincisi ise eşkiya çetesinin arazi üzerinde nerede olduğu bilinmeden geniş bir arazi kesiminde arandığı durumdur. Birinci durumda, kolluk kuvvetleri muhbirleri vasıtası ile el ettikleri bilgiler

---

eğitim seviyesinin ne düzeyde yüksek olduğunun bir göstergesi olabilir. Enver Paşa'nın çizdiği krokilerin görselleri için, Halil Erdoğan Cengiz 2019, ss. 114-115'e bakınız.

³² BOA, YEE..KP., 40-3903, H- 29.12.1341. Bu belge içerisinde Saruhan sancağı civarında bulunan eşkiya hareketliliğinin artışı ehil olmayan güvenlik birimleri amiri nedeniyle gerçekleştiğine vurgu yapılmaktadır.

³³ BOA, BEO, 3483-261173, H- 10.01.1327. Bu belgede Aydın vilayeti çevresinde eşkiyaları etkisiz hale getirmekle görevli kolluk birimlerine yardımcı olmaları için görevlendirilen kılavuzlara verilecek mükâfatlardan bahsedilmektedir.

ışığında eşkıyaları etkisiz hale getirmek için belli bir yerde yakalama operasyonu düzenlemek istemekteydi. Bu yer belli bir meskûn mahalde ev, ahır, dam vb. olabileceği gibi belli bir arazi kesiminde sığınak, mağara da olabilirdi. Kolluk kuvvetleri böyle belli bir operasyonda hedefe ulaşırken sessiz, kimseye görünmeden, kestirme yollar kullanarak ve hedefe en hızlı şekilde ulaşmak zorundaydı. Bu hareket kabiliyetini ancak bölgeyi çok iyi bilen kılavuzlar sayesinde yapabiliyordu. Ayrıca istenilen mevkiye varıldıktan sonra hedefin bulunması ve teyit edilmesi ancak bölge kılavuzları marifeti ile sağlanabilirdi. İkinci durumda ise kolluk kuvvetleri eşkıyanın tam olarak yerini bilememekte ve geniş bir arazi kesimi üzerinde aramaktaydı. Böyle bir durumda arama yapılan arazinin fiziki yapısının çok iyi bilinmesi gerekiyordu. Bu bilgiler çerçevesinde eşkıyanın geniş arazi kesiminde bulunabileceği yerler tahmin edilerek bu bölgelere pusu kurulması marifeti ile eşkıyaların yakalanmasına çalışılıyor olmalıydı.

Jandarma kuvvetleri için Ege dağları üzerinde eşkıya çetelerinin buldukları yerlerin tam olarak nerede bulduklarını bilmek hayati önem taşıyordu. Eşkıya çetelerinin barındıkları alanları nokta istihbarat ile bilmek ve kolluk kuvvetlerini bu bilgi çerçevesinde sevk ve idare etmek, eşkıya çeteleri karşısında başarılı olmanın önemli gerekliliklerinden bir tanesiydi. Kolluk kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu bu bilginin kaynaklarından bir tanesi muhbirlerdi. Jandarma kuvvetlerinin kullandıkları muhbirler genel olarak yerel halktan olup, gizli olarak kolluk kuvvetlerine eşkıya çeteleri hakkında bilgi getiriyorlardı. Çoğunlukla eşkıya çetelerinden zarar görmüş olan ailelerin fertlerinden olan bu kişilerin devamlı olarak eşkıyalar hakkında elde ettikleri bilgileri Jandarma birimlerine aktarması çok önemliydi. Bu bilgi akışını düzenli olarak sağlayabilmek ve bölgede bulunan diğer insanları da Jandarma'ya eşkıyalar hakkında bilgi vermeye teşvik etmek için zaman zaman para ödülleri verilebiliyordu³⁴.

Muhbirlere para ödülü verilmesi yöntemi eşkıya çeteleri hakkında bilgi almak için sıklıkla kullanılan eski bir yöntemdi. Bu yöntem ile muhbirlerin sayısı artırılıp, harcadıkları emeklerin ekonomik bir karşılığının olduğu diğer bölge halkına gösterilmek istenmişti. Yöntemin ne kadar başarılı olduğu tartışma götürülebilir. Çünkü muhbirlerin verdikleri bilgiler çerçevesinde eşkıya ile mücadele eden Jandarma birlikleri, bölge

³⁴ BOA, MV, 124-15, H- 03.01.1327. 25 Ocak 1909 tarihli bir belgede eşkıya ile mücadelede İzmir'e gönderilen iki tabur kuvvetindeki takip koluna bilgi sağlaması ve eşkıya çetelerinin daha rahat bulunabilmesi için görevlendirilen muhbirlere nakdi ödül verilmesi teklif edilmiştir.

bazında başarısız olursa ve eşkıyaları yakalayamazsa bu durum muhbir için hiç iyi olmazdı. Taşrada eşkıya çeteleri kendilerini ihbar eden kişiyi kolaylıkla öğrenebilirdi. Hemen ardından ise muhbiri ve onun ailesini ölümcül şekilde cezalandırabilirdi³⁵.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda dış ilişkilerinde yaşadığı buhranlı süreç içerisinde iç politikasında da çok derin yaralar aldı. Eşkıyalar ve onların meydana getirdikleri iç güvenlik meseleleri Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yüzyılda en temel iç problem konu başlıklarından birisi oldu. Tam bu noktada Jandarma teşkilatı bu temel problem ile mücadele etmek ve problemi etkisiz hale getirilmek için büyük bir sorumluluğu üzerinde buldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda yeni kurulmuş bu iç güvenlik kurumu, eşkıya çeteleri ile mücadelede tecrübeye dayanan yeni yöntemler geliştirmiş ve bunu başarı ile Ege bölgesinin zorlu arazi yapısında başarı ile uygulamaya çalışmıştır. Ancak eşkıya çetelerinin faaliyet gösterdikleri arazi yapısını çok iyi tanınması, bölge halkı üzerinde büyük bir nüfuza sahip olmaları, bölge halkının bir kısmının destek vermesi, bölgede görev yapan Jandarma personelin tecrübe eksikliği, takip kollarının zorlu arazi yapısında yetersiz donanım ile görev yapmak zorunda kalması, insan istihbaratının eşkıyalar hakkında tek bilgi alma kaynağı olması gibi nedenler Jandarma kuvvetlerinin eşkıya çeteleri ile mücadelesini ciddi seviyede zorlaştırmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

BOA, Y..PRK.DH., 1-90, H- 12.12.1302.

BOA, DH.ŞFR., 649-25, R- 22.10.1335.

BOA, YEE..KP., 40-3903, H- 29.12.1341.

BOA, BEO, 3483-261173, H- 10.01.1327.

BOA, DH.EUM., 23-24, H- 25.12.1335.

---

³⁵ BOA, DH.EUM., 23-24, H- 25.12.1335. Bu belgede eşkıya çeteleri kendilerini ihbar ettiklerini öğrendikleri Cabir isimli kişiden intikam almak için annesi Esmâ Hanım'ı öldürdüklerinden bahsetmektedir.

II. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Avcı, Ali Haydar, *Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi*, Barış Kitap, 2. Baskı, Ankara, 2012.
- Bardakoğlu, Ali, "Eşkîya", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 11, İstanbul, 2013.
- Bey, Ömer Fevzi, *Osmanlı Gayrinizamî Harp Doktrini*, Hazırlayan: Ali Güneş, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bezci, Bünyamin, "İsyanın Sosyo-Politik Tarihselliği: Eşkîyalar, Chapterizanlar ve Teröristler", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 2, No:7, 2005.
- Cengiz, Halil Erdoğan, *Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2019.
- Cömert, Okan, "19. Yüzyılda Ege Bölgesinde Bir İç Güvenlik Meselesi Olarak Eşkîyalık", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2019.
- Darkot, Besim, Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1995.
- Demircioğlu, İsmail Hakkı, Ebru Demircioğlu, İnanç Genç, "Jandarma Alay Mektepleri Öğretim Programı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1978.
- Ertaş, Mehmet Yaşar, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkîya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Ed. Osman Köse, Samsun, Mart 2009.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 6. Baskı, Osmanlı Tarihi Dizisi, İstanbul, Şubat 2008.
- Oruç, Ethem, *Atçalı Kel ve Yağdereli Sinanoğlu Efe*, Berfin Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2013.
- Özgün, Cihan, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yabancı Sermayeye Tepki: Aydın Sancağı Üzerine Bazı Tespitler", *Tarih Okulu*, Sayı IV, Yaz 2009.
- _____ "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Kuvvetlerinin Eşkîya ve Çeteleri Takip Etme Yöntemleri", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.
- Quataert, Donald, *The Ottoman Empire 1700-1922*, Cambridge University Press, New York, 2005.
- Sami, Şemseddin, *Kamus-i Türki*, İstanbul, 1899.

Şafak, Ali, "Bağy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 2013.

Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkiyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ağustos 2003.

